

Mogens N. Pedersen

En kortfattet oversigt over det danske partisystems udvikling

Med udgangspunkt i en kort drøftelse af visse af partiforskningens svagheder opstilles nogle kategorier af opgaver for partierne og nogle strategiske spørgsmål, som moderne partier må forholde sig til. Disse kategorier og spørgsmål tjener videre som ledesnore for en oversigtsmæssig fremstilling af det danske partisystems udvikling fra 1849 til idag med vægten lagt på beskrivelsen af massepartiernes storhedstid og forfaldstendenserne. Det antydes også, hvorledes fremtidens parti kan tænkes at komme til at se ud.

Emnet for denne artikel er det danske partisystems udvikling i det lange perspektiv. Emnet er meget bredt – især i forhold til den her afmålte plads. Hvor kommer vort partisystem fra? Hvordan har det nået sit nuværende stade? Hvilke udviklingstendenser rummer det? Hvor vil partierne og det partisystem, de udgør, bevæge sig hen i løbet af de kommende år? Har partisystemet, som vi kender det, en fremtid, eller skal man forvente, at nye, mere tidssvarende former og institutioner vil fortrænge partierne?

Dette er i al enkelhed de spørgsmål, som mange forventer, at forskningen kan give svar på. De er teoretisk såvel som praktisk vigtige. Desværre kniber det med at levere brugbare svar. Det hænger nok til dels sammen med, at der her er tale om et forskningsområde, som der ikke er blevet sat alverden af indsats ind på. Man skal faktisk helt tilbage til 1965 for at finde en monografisk publikation, der helliger sig emnet (Meyer, 1965).

Men der er nok andet og mere galt end mangelfuld national indsats. Måske foreligger der et mere fundamentalt problem. Den finske sociolog Erik Allardt har fornylig sat fingeren på det ømme punkt ved at pege på den ændrede relation mellem de øvrige samfundsvidenskaber og historievitenskaben. Ifølge Allardt (1989) kan man ikke længere beskrive forholdet, som man gjorde det tidligere, dvs. som forholdet mellem nogle såkaldt nomotetiske samfundsvidenskaber og på den anden side den ideografiske historievitenskab. Samfundsvidenskaberne har ikke haft held med sig til at finde de almene lovmæssigheder. Da de derfor ikke har formået at levere de varer, de hævdede at kunne producere, herunder gyldige generalisationer om udviklingstendenser, er tiden kommet til en revurdering af deres forhold til historien. Så vidt Erik Allardt.

Hvorfor løber denne bemærkning i pennen, når man overvejer status for udforskningen af et partisystems udvikling? Fordi man her har at gøre med et tematisk område, hvor man på globalt plan i årevis har søgt at påvise generelle udviklingstræk; hvor man har søgt at identificere de faktorer, der bestemmer partiernes udvikling; hvor man har prøvet at fremanalysere de virkninger, som partisystemets forandring har på andre dele af det politiske system. Og hvor man ikke

Mogens N. Pedersen

En kortfattet oversigt over det danske partisystems udvikling

Med udgangspunkt i en kort drøftelse af visse af partiforskningens svagheder opstilles nogle kategorier af opgaver for partierne og nogle strategiske spørgsmål, som moderne partier må forholde sig til. Disse kategorier og spørgsmål tjener videre som ledesnore for en oversigtsmæssig fremstilling af det danske partisystems udvikling fra 1849 til idag med vægten lagt på beskrivelsen af massepartierne storhedstid og forfaldstendenserne. Det antydes også, hvorledes fremtidens parti kan tænkes at komme til at se ud.

Emnet for denne artikel er det danske partisystems udvikling i det lange perspektiv. Emnet er meget bredt – især i forhold til den her afmålte plads. Hvor kommer vort partisystem fra? Hvordan har det nået sit nuværende stade? Hvilke udviklingstendenser rummer det? Hvor vil partierne og det partisystem, de udgør, bevæge sig hen i løbet af de kommende år? Har partisystemet, som vi kender det, en fremtid, eller skal man forvente, at nye, mere tidssvarende former og institutioner vil fortrænge partierne?

Dette er i al enkelhed de spørgsmål, som mange forventer, at forskningen kan give svar på. De er teoretisk såvel som praktisk vigtige. Desværre kniber det med at levere brugbare svar. Det hænger nok til dels sammen med, at der her er tale om et forskningsområde, som der ikke er blevet sat alverden af indsats ind på. Man skal faktisk helt tilbage til 1965 for at finde en monografisk publikation, der helliger sig emnet (Meyer, 1965).

Men der er nok andet og mere galt end mangelfuld national indsats. Måske foreligger der et mere fundamentalt problem. Den finske sociolog Erik Allardt har fornylig sat fingeren på det ømme punkt ved at pege på den ændrede relation mellem de øvrige samfundsvidenskaber og historievitenskaben. Ifølge Allardt (1989) kan man ikke længere beskrive forholdet, som man gjorde det tidligere, dvs. som forholdet mellem nogle såkaldt nomotetiske samfundsvidenskaber og på den anden side den ideografiske historievitenskab. Samfundsvidenskaberne har ikke haft held med sig til at finde de almene lovmæssigheder. Da de derfor ikke har formået at levere de varer, de hævdede at kunne producere, herunder gyldige generalisationer om udviklingstendenser, er tiden kommet til en revurdering af deres forhold til historien. Så vidt Erik Allardt.

Hvorfor løber denne bemærkning i pennen, når man overvejer status for udforskningen af et partisystems udvikling? Fordi man her har at gøre med et tematisk område, hvor man på globalt plan i årevis har søgt at påvise generelle udviklingstræk; hvor man har søgt at identificere de faktorer, der bestemmer partiernes udvikling; hvor man har prøvet at fremanalysere de virkninger, som partisystemets forandring har på andre dele af det politiske system. Og hvor man ikke

er nået særlig langt. Pladsen tillader desværre ikke en udførlig drøftelse af denne litteratur, dens styrker og svagheder. En første indgang til litteraturen kan findes i tre samleværker (LaPalombara & Weiner, 1966; Lipset & Rokkan, 1967; Daalder & Mair, 1983) samt i tre vigtige monografier (Sartori, 1976; von Beyme, 1985; Panebianco, 1988). Man fristes til at sige, at den bedste del af forskningen har været karakteriseret ved ikke at have haft et højt generalisationsmæssigt ambitionsniveau, men til gengæld en solid historisk forankring. Otto Kirchheimer's banebrydende arbejde om »catch-all-partiet's« udvikling er måske det smukkeste eksempel (Kirchheimer, 1966). Den mindst frugtbare del af forskningen har til gengæld været den struktur-funktionsanalytisk orienterede, hvor man har været tilbøjelige til at betragte partisystemet som et ret statisk fænomen, der i værste fald kunne geråde i »krise«, men som for det meste gennem »tilpasning« formåede at »overleve«.

Det er i det hele taget et spørgsmål, om ikke partiforskningen er blevet sat tilbage i udvikling, fordi den i årevis har befundet sig i en »funktionalistisk blindgyde«, forstået på den måde, at brugen af funktionsanalytisk og især af en mangeltydig og vag pseudo-funktionalistisk terminologi har forhindret, at man har stillet de rigtige spørgsmål. På dette område skulle man nok for længst have »taget den historiske kur«, som Gabriel A. Almond engang udtrykte det i en anden forbindelse (Almond, 1973: 22).

Her er vi fremme ved denne artikels ærinde. Det er at give en kortfattet, forhåbentlig pædagogisk, fremstilling af det danske partisystems udvikling og udviklingstendenser. Vel at mærke en beskrivelse, der benytter sig af en række kategorier og spørgsmål, der nok udspringer af den funktionalistiske tankeverden, men som samtidig tager konsekvensen af denne tankeverdens begrænsninger og gør det ved »at kalde en spade en spade«. Som det forhåbentlig vil fremgå, giver denne fremgangsmåde anledning til at rejse en række spørgsmål, der godt kunne fortjene nærmere udforskning.

Partiernes opgaver: en simpel kategorisering

I partilitteraturen er det som sagt god latin at beskrive de funktioner, som partierne varetager i det politiske system. Megen energi er blevet brugt på at identificere og karakterisere partiernes »funktioner«, – ja, sågar deres »dysfunktioner« har man prøvet at indkredse (Meisel, 1989). Listen over funktioner, som kan tænkes varetaget mere eller mindre godt, kan gøres lang eller kort. I tysk litteratur er der ingen ende på antallet af funktioner, der tilskrives partierne (se for eksempel Wiesendahl, 1980). Amerikanske politologer har heller ikke været nemme at standse, når de først kom igang. Én af dem nævner følgende : »representation (and brokerage), conversion and aggregation; integration (participation, socialization, and mobilization); persuasion, repression, recruitment and choice of leaders, deliberation, policy formulation, control of the government« (Macridis, 1967: 17). Blandt de kortere og mest anvendte lister bør nævnes den, som Anthony King engang opstillede: (1) structuring the vote; (2) integration and mobilization of the mass public; (3) recruitment of political leaders ; (4) organization of government; (5) formation of public policy; (6) aggregation of interests (King,

1969). Læseren kan danne sig et indtryk af denne listes begrænsede nytte ved at studere den brug, som er blevet gjort af den til karakteristik af det danske partisystem (se for eksempel Pedersen, 1987).

Det er efterhånden blevet min bestemte opfattelse, at man bør undlade at anvende den funktionalistiske terminologi, når man beskæftiger sig med partier og især med partisystemets udviklingsperspektiv. Det er langt at foretrække at benytte sig af det gode danske ord »opgave«. Det er et ord, der ikke forudsætter tilslutning til et sæt af funktionsanalytiske erkendelseskategorier, som i bedste fald er diskutabile og i værste fald udtryk for slet skjult politisk bias. Det er samtidig et ord, der klart og ærligt signalerer, hvad man gør, når man beskriver partiernes udvikling: man vurderer eller lægger op til vurdering af, hvorledes de har indfriet de forventninger, som de selv og andre har stillet til dem. Det er en sprogbrug, der ikke undertrykker eller camouflerer en vigtig egenskab ved ethvert partisystem – nemlig at man på forskellige tidspunkter i og uden for partierne har opfattet deres opgaver forskelligt. Denne simple sprogbrug forhindrer heller ikke, at det på empirisk grundlag diskuteres, i hvilket omfang partierne overhovedet selv formulerer et sæt af opgaver, eller at man undersøger, hvorfra, hvorledes, og med hvilken styrke der »udefra« rettes normative forventninger mod partierne.

Her er vi så ved det centrale – og samtidig kritiske – begrebmæssige sted. Hvad forventer man af et parti? Hvilke opgaver bør det løse? Svaret afhænger af, hvem »man« er, og hvornår »man« bliver spurgt. De normative forventninger varierer uden tvivl i rum og i tid. For det første bestemmes svaret naturligvis af forskellige grupperes værdimæssige forestillingsverden, og her kan man ikke forvente enighed henover partispektret. Dernæst har det næppe megen mening at regne med, at de samme forventninger rettes mod partierne i et embryonisk eller tidligt partisystem som mod gamle partier i et sent og måske skrantende partisystem.

Jeg er efterhånden selv kommet til at sætte pris på en ganske simpel fire-leddet beskrivelse af de centrale opgaver, som det moderne partisystem og dets enkelte dele normalt forventes at varetage. Bestemmelsen af opgaverne tager udgangspunkt i, at partierne er opstået som – hverken mere eller mindre end – hjælpeorganer for den centrale demokratiske proces, altså den, der består i en på repræsentationsprincippet baseret vekselvirkning mellem vælgere og valgte. De fire opgaver udtrykker dermed også nogle af de forventninger, der forventes indfriet, såfremt partierne skal bevare deres demokratiske legitimitet (jf. von Beyme, 1985: 362ff). Opgaverne kan siges at hænge sammen to og to, men de vil her blive opstillet separat og i en rækkefølge, der ikke nødvendigvis udtrykker en rangorden. (jf. skema 1).

Hver af disse opgaver lader sig – som antydnet – specificere eller operationalisere. Man kan også – som ikke særlig overbevisende antydnet af Klaus von Beyme – bestemme et sæt indikatorer på, om opgaverne løses på tilfredsstillende måde.

En varetagelse af de fire komplekse opgaver stiller partiets ledelse over for et sæt af strategiske spørgsmål, som løbende må overvejes. Vi kan nøjes med at opstille en langt fra fuldstændig liste indeholdende en snes af disse problemstillinger. Læseren kan selv overveje en forlængelse af listen (jf. skema 2).

Skema 1. Partiernes fire opgaver

- I Politisk mobilisering og socialisering
blandt andet
    - vække opmærksomhed
    - sætte skub i folk politisk
    - indfange nye proselytter
    - opdrage til medlemskab, aktivitet og
    - eventuelt til tillidsposter

  - II Udvælgelse og træning af politisk ledelse
blandt andet
    - finde og træne lederemner
    - kontrollere adgangen til karrierevejen
    - belønne og straffe
    - udpege lederen

  - III Interessevaretagelse
blandt andet
    - identificere og opsøge klienter
    - sørge for at partiets klienter får noget til gengæld for støtten
    - opretholde kontakt og konsultation
    - afveje og koordinere interesser

  - IV Politisk målformulering
blandt andet
    - opstille princip- og korttidsprogrammer
    - følge med, kontrollere og »tænke«
    - foretage løbende mål- og middeltilpasning
    - kommunikere budskabet
-

Bevæbnet med disse kategorier og spørgsmål kan vi nu gå i gang med at beskrive partisystemets udvikling. Hovedsynspunktet i denne beskrivelse er, at de forskellige opgaver har spillet en forskellig rolle i forskellige faser af udviklingen, og at de strategiske spørgsmål er blevet stillet – og besvaret – forskelligt gennem tiden. Partisystemets normative aspekter er – selvfølgelig – ikke konstante over tid.

Partisystemets første årtier

De første 15-20 år efter 1849 var som bekendt en partiløs periode. Partier var vel ikke forbudt, men de var heller ikke velsete på Tinge – og ude i vælgerbefolkningen eksisterede de slet ikke. Man levede endnu med nok så åndsaristokratiske forestillinger om, hvorledes Almenviljen burde – og ville – udkrystallisere sig gennem debatten mellem »folkets bedste mænd«. Sat lidt på spidsen kan man vel også sige, at denne ideologi passede som hånd i handske til de politikertyper, der befolkede det gamle Christiansborg. Det passede denne elite fint med en politisk ideologi gående ud på, at blot man satte 100 dannede og kloge mænd sammen og gav dem lejlighed til at drøfte landets forhold, så ville de nå frem til, hvad der var til landets og dets borgeres bedste. Der var med andre ord ikke brug for partier, og da slet ikke for udenoms-parlamentariske partiorganisationer, der kunne aktivere vælgerbefolkningen og her i særdeleshed den endnu politisk slumrende bon-

Skema 2. Partiopgaverne og dertil knyttede strategiske spørgsmål

---

- I Politisk mobilisering og socialisering
    - 1. Hvem bør man søge at mobilisere?
    - 2. Hvilke kanaler og midler bør benyttes?
    - 3. Hvad bør man tilbyde?
    - 4. Hvad bør man kræve?
    - 5. Hvilken grad af aktivitet bør man tilstræbe?

  - II Udvælgelse og træning af politisk ledelse
    - 1. Hvilke politikertyper bør man søge efter?
    - 2. Hvor åben bør rekrutteringen være?
    - 3. Hvor omfattende og hvor langvarig skoling bør aspiranter udsættes for?
    - 4. Hvor store belønninger og hvor stor risiko bør være knyttet til karrieren?
    - 5. Hvem bør have kontrol over rekrutteringen?

  - III Interessevaretagelse
    - 1. Hvis interesser bør varetages?
    - 2. Hvor tæt bør de varetages?
    - 3. Hvor eksklusivt?
    - 4. Hvad bør partiet forvente til gengæld?
    - 5. Hvilke kanaler og midler bør benyttes?

  - IV Politisk målformulering
    - 1. Hvor omfattende bør formuleringen være?
    - 2. Hvor detaljeret bør man formulere målene?
    - 3. Hvor bindende bør formuleringen gøres?
    - 4. Hvordan skal målene kommunikeres?
    - 5. Hvem bør have kontrol over målformuleringen?
-

destand. Snæver interessevaretagelse var til nød noget, som I.A.Hansen kunne gøre sig til fortalere for, men han var også atypisk. Den enkelte rigsdagsmand havde ganske enkelt behov for spontan hjælp i »sin« kreds under valgkampen, men derudover var enhver binding af det onde.

Fra 1860'erne og det næste par årtier frem blev partierne til, dels som grupperinger på Rigsdagen og dels som vælgerorganisationer ude i landet. Undervejs i processen begyndte man at stille spørgsmål om, hvad de nye organisationer burde beskæftige sig med. I stærkt forkortet form kan partidannelsen beskrives som et todelt angreb på den hidtidige formløshed, og dens foreløbige slutpunkt blev nået, da man henimod århundredskiftet havde »opdelt« varetagelsen af de dominerende erhvervsinteresser imellem sig og havde fået skabt nogle partiapparater, der kunne aktivere vælgerne under – og i et vist omfang også mellem – valgkampene.

For det første fandt politikerne på såvel højre som venstre fløj sammen som løse koalitioner og grupperinger i Folketinget. Der var tale om, at »ligesindede« samlede sig om en idé, som efterhånden blev til flere sammenhængende ideer, og for Bondevennernes vedkommende var der også fra et tidligt tidspunkt tale om egentlig interessevaretagelse, ganske uanset at slig aktivitet ikke var velset. Meget hurtigt fik de enkelte grupper også brug for at opnå kontakt med – og en vis kon-

trol over – de vælgere, der ude på købstædernes torve skulle vælge – og genvælge – lederne. Mange af folketingsmændene, ikke mindst dem til venstre i salen, formåede at skabe og holde liv i uformelle netværk af betydeligt omfang, ligesom mange af dem i politisk øjemed udnyttede den mangfoldighed af foreninger, der opstod i lokalsamfundene i disse år. Hele denne kommunikationsproces er kun ufuldstændigt udforsket. Knud Larsen har i sin behandling af Venstres tidligste organisationshistorie peget på, hvorledes for eksempel en leder som Christen Berg var »ret sikkert forankret i en organisation, som måske kun han selv og hans nærmeste havde et intimere kendskab til, men som fungerede« (Larsen, 1979: 55) – og som sidenhen institutionaliseredes. I virkeligheden er det vel først og fremmest her, at man finder kimen til en senere tids masseparti, mere end det er på Christiansborg.

For det andet opstod der næsten på samme tid ude i befolkningen et selvstændigt politisk røre i de øvre lag af arbejderklassen; i de større byer blev det snart til en organiseret arbejderbevægelse; det tog betydeligt længere tid at slå igennem i provinsens småbyer og i landdistrikterne, men med tiden – langt ind i dette århundrede – fik man dog en slagkraftig, landsdækkende, folkelig partiorganisation (Dybdahl, 1969).

På denne måde skabtes »oppe fra« og »nede fra« det unge partisystem med dets relativt få partier og med dets voldsomme læggen vægt på aktiveringen – mobiliseringen – af vælgere og medlemmer og varetagelsen af de veldefinerede interesser, enten det nu var arbejderes, gårdejeres, husmænds, godsejeres eller den store kapitals interesser. Med parlamentarismens gennembrud blev det mere relevant for partierne at præsentere sig som troværdige alternative lederteams, og med Socialdemokratiets sejrige fremrykning fik man vidnesbyrd om nytten af masse-mobilisering og lederskoling. Den lange diskussion i arbejderbevægelsen om partiets mulige deltagelse i regeringsposition tydeliggjorde det politiske programs centrale position i partiets – og især i dets landsorganisations – daglige liv.

Der mangler stadig forskning på dette område, og det er derfor for tidligt at fastslå, om det moderne partisystem er »fuldt udviklet« i 1910, i 1920, eller måske endda først i løbet af 1920'erne (jf. Elklit, 1988). Hvis man af et udviklet partisystem forlanger, at partierne skal have defineret de fire hovedopgaver for sig selv, og at der i partierne skal foregå en diskussion af herhen hørende strategiske spørgsmål – så skal man ganske langt ind i det 20. århundrede, førend man kan kalde det danske partisystem udviklet.

Klasse- og Massepartiets storhedstid

Man ser to navne benyttet om den partitype, der kom til verden henimod slutningen af det 19. århundrede; som nåede sin tilsyneladende blivende form i løbet af det 20. århundredes første årtier; og som endnu eksisterede i bedste velgående i begyndelsen af 1960'erne. Enten omtales disse partier som massepartier eller som klassepartier. Det første udtryk bruges, når vægten lægges på partiernes aktivitet som opvækkende og aktiverende organisationer med bred folkelig forankring; det andet finder anvendelse, når karakteristikken sætter fokus på den type opgaver, der primært blev varetaget af de unge partier. At klassepartierne så vare-

tog mere end snævre og egoistiske klasseinteresser, men også gav sig af med formulering og opretholdelse af et folkeligt grundsyn og ide-fællesskab bør selvfølgelig ikke forbigås, jf. hvad der vil blive sagt herom nedenfor.

Denne type partier kom til fuld udfoldelse i mellemkrigstiden og de første år efter 2. verdenskrig, den periode, som mange vil karakterisere som det klassiske partisystems storhedstid. Ude i befolkningen blev partierne en central og samlende faktor. Den folkelige bevægelse på landet såvel som i byen fandt mange udtryksformer: brugsforeningsbevægelse, andelsbevægelsens øvrige mangfoldige forgreninger, sygekasserne, forsamlingshusene osv., men det lokalt dominerende parti var oftest toneangivende med hensyn til, hvad der foregik i de forskellige forgreninger af samfundslivet i den enkelte kommune, blandt andet fordi der som regel var tale om et betydeligt elitært personsammenfald. I de større byer eksisterede en frugtbar konkurrencesituation, der blandt andet kom til udtryk gennem det herskende »fire-blad-system«.

Inde på stenbroen satte den folkelige politiske mobilisering sin smukkeste blomst i det, man traditionelt kalder den trestrengede arbejderbevægelse, bestående af parti, fagbevægelse og arbejderkooperation. Socialdemokratiet var det flotteste klasseparti, man har set i Danmark, et parti, der i sin storhedstid mellem 1920 og 1960 virkelig formåede at virke som et folkeligt, aktiverende og interessevaretagende parti. Lad os se lidt nærmere på det som en slags arketype.

Man fødtes nærmest ind i Socialdemokratiet. Hvis din far var med, kom du det også. Og det var svært at forestille sig, at man som arbejder kunne stemme på noget andet parti. 80 pct. af alle arbejdere stemte socialdemokratisk så sent som ved folketingsvalget i 1957.

Det var et godt og trygt parti at være med i – i hvert fald hvis man ikke gjorde sig ud til bens og afveg fra den benhårde politiske linie, der var fastlagt af partiets besluttende organer med Kongressen som øverste instans. Partiet sørgede for livsindhold, politiske visioner, underholdning og udfordringer i rigt mål. Man begyndte i DUI, fortsatte over DSU ind i partiforeningen, hvorfra vejen videre frem principielt lå åben for den, der var parat til at gøre en indsats i én af arbejderbevægelsens mange organisatoriske forgreninger eller på de egentlige politiske tillidsposter i menighedsråd, kommunalbestyrelser eller på selve Rigsdagen. Partiet kontrollerede de politiske karriereveje på det nationale såvel som på det lokale plan. Indsats belønnedes, og der udviklede sig så småt også et effektivt sikkerhedsnet, der kunne opfange den politisk aktive kammerat, der led politisk nederlag. Om ikke andet kunne til sidst en Klasselotterikollektion lægge en økonomisk bund. Man voksede således op med bevægelsen, som sørgede for det materielle såvel som for det åndelige. Man blev måske konfirmeret i arbejderbevægelsesregi. Man kunne synge i arbejdersangkoret, blive klippet på arbejderkooperationens »Figaro«-frisørsaloner, nyde »Stjernens« øl, spise arbejderkooperationens brød og drikke mælk til, fyre i kakkellovnen med samme bevægelses kul og koks, bo i en arbejderboligforening og tage på ferie i Folkeferies sommerhusbyer. Man kunne selvfølgelig læse partiets aviser overalt i landet, foruden bøger og blade fra det blomstrende forlag »Fremad.« Havde man videregående åndelige behov, fandtes der et AOF og et ARTE samt de velrenommerede arbejder-

højskoler. Bankbogen havde man selvfølgelig i Arbejdernes Landsbank, og forsikringerne tog ALKA sig af. Når man så engang på et radioapparat fra ARAKO havde hørt sin sidste udsendelse fra en Statsradiofoni, der ikke var uden socialdemokratisk indflydelse; når man med andre ord havde sat sine A.K.S.-sko for sidste gang og ikke kunne vækkes til live af arbejdersamaritterne, så tog Arbejdernes Ligbrændingsforening sig af det videre fornødne.

Man kunne således fra vugge til grav udfolde sig og samtidig leve trygt og godt inden for de rammer, som den trestrengede arbejderbevægelse havde skabt. På bevægelsens middagshøjde – i Staunings 30'ere – var man godt på vej til at have skabt en demokratisk-socialistisk subkultur, der nærmede sig det totale, og dermed nok også det totalitære. Ja, man prøvede såmænd endda – om end uden det store held – at lancere tanken om en »Arbejderkultur«.

Her havde man i nogle årtier virkelig et parti og et sæt dertil knyttede organisationer, der løste det klassiske partisystems fire opgaver særdeles effektivt, og hvor der – i det mindste i den daglige praksis – fandtes klare og utvetydige svar på partiets strategiske spørgsmål – også på den måde, at man ikke gerne så, at disse spørgsmål blev diskuteret!

Om end Socialdemokratiet var det flotteste eksempel på et klasse/masse-parti, så stod de tre andre »gamle« partier ikke meget tilbage. Venstre var nok det, der lignede Socialdemokratiet mest med hensyn til bredden i den folkelige basis, men de andre kom ikke langt derefter. I de radikale »højborge« dominerede dette parti sikkert fuldt så meget samfundslivet som Socialdemokratiet gjorde det i de »røde« bykredse. De fire »gamles« idealbillede af et parti var i denne periode også det samme, selv om udførelsen ikke altid stod mål. Man gjorde sig umage for at opdyrke og vedligeholde aktivitet og loyalitet i hver sin velafgrænsede del af befolkningen og at hente styrke og ressourcer dér. Skal man pege på forskelle mellem partierne må det være, at de formulerede deres svar på de strategiske spørgsmål om interessevaretagelse og politisk rekruttering på lidt forskellig vis. De var alle enige om, at de fire opgavers varetagelse var centrale for partiets vækst og overlevelse.

Henimod slutningen af den klassiske storhedstid, for præcis 40 år siden, blev det danske partisystems inderste væsen søgt sammenfattet af Svend Thorsen, den gamle radikale debattør, historiker og protokolsekretær i Folketinget. Hans ord er værd at gengive i denne sammenhæng. (Thorsen, 1949: 37-38)

»De politiske Partier er i Danmark omtrent af samme Konstans som vore Landskaber ude i Naturen. Deres Størrelse kan variere, Kærnen synes uudryddelig. Denne Kærne er vel oftest en økonomisk Grundinteresse, men herom lejrer sig et Fællesskab i Idéer, Livsanskuelse og socialt Syn, ligesom Troskab over for en historisk Tradition hyppigt virker samlende.....

....Vil nogen sætte sine Kræfter ind paa at afskaffe Partierne, maa han danne et nyt Parti ved at henvende sig til Vælgerne, d.v.s. søge at give et Bundt Viljer en ny Retning. Hvad andet skulle han gøre ? Den demokratiske danske Rigsdags Grundvold er Folkets politiske Selvvirksomhed, som den udfolder sig gennem Partierne. Disse er ikke Maal i sig selv, kun Midler for de skabende Kræfter, men deres faste institutionsagtige Karakter viser, at de bunder dybt i Folkeejendommeligheden, saaledes at Rigsdagen med dens Partiskel blot er en Afspejling af den faktiske Tilstand i Befolkningen.....

....Den Fashed, Partierne har antaget i Danmark, har medført det store Gode, at en Regering i Regelen kan dannes med et solidt Flertal, saa at den ikke stadig maa frygte parlamentariske Overtumplinge, men kan faa Arbejdsro i en længere Periode. Orden og Udvikling i dansk politisk Liv er derved sikret«.

Således var det i 1949 muligt at udtrykke sig i et skrift, som selveste folketingsformanden, Julius Bomholt, kunne karakterisere som »et væsentligt bidrag til belysning af de vilkår, hvorunder de af folket valgte repræsentanter nu gennem 100 år har søgt at virkeliggøre demokratiet og de frihedsidealene, der er nedlagt i grundloven«.

Det er tydeligt nok ikke bare retskrivningen, der har ændret sig siden da. Det er de grundlæggende vilkår for den politiske konkurrence og beslutningsprocessen og dermed for partiernes virke i det danske folkestyre, der har ændret sig.

Massepartiets forfald

Et af den nyere Danmarkshistorie mest fascinerende – men samtidig stadig uopdyrkede – forskningsspørgsmål er, hvorledes det kunne gå til, at et velfungerende partisystem, der – som det nævnes af Svend Thorsen – endda var i stand til at præstere rimeligt stabile politiske vilkår med flertalsregeringer eller dog flertalsstøttede mindretalsregeringer, i løbet af en ret kort årrække kunne forfalde og blive udsat for de store rystelser, der vitterlig har været tale om de seneste årtier?

Kan vort katalog over partiopgaver og strategiske spørgsmål være til hjælp ved besvarelsen af dette spørgsmål? Selv om svaret på spørgsmålet til dels er sammenfaldende med en forklaring på, hvorledes det kunne gå til, at de »gamle« partier i 1973 måtte indkasserere et af den internationale valg- og partihistories største nederlag, så kan man måske alligevel opnå en dybere forståelse af partisystemets transformation ved at anskue den i lyset af de opstillede kategorier.

Det daværende medlem af Folketinget, Per Bendix, fortalte allerede i 1974 meget præcist en del af historien om, hvad der skete, og hans karakteristik må her tjene som sammenfatning af en kompliceret sammenhæng: (Bendix, 1974: 19)

»...det er for sent gået op for de såkaldte gamle partier, at deres basis i bestemte erhvervsgrupper og dermed indkomstgrupper var smuldret på grund af den tekniske udvikling. De gamle partier er i en vis forstand kommet til at svæve frit i luften, repræsenterende noget som ikke længere eksisterer, nemlig en erhvervs- og interessestruktur, som svandt væk i tiden umiddelbart efter anden verdenskrig«.

Det er sikkert en korrekt iagttagelse, at det var partiernes manglende evne at bestemme sig til, hvilken fremtidige opgaver, de stillede sig selv i en voldsom omstillingsperiode for den danske samfundsstruktur, der bragte dem i vanskeligheder. Skulle de fortsat primært varetage de traditionelle interesser? Var der mere fremtid i at finde nye klientgrupper? Eller skulle man slå sig igennem som »folkepartier« i den forstand, som især Christmas Møller havde skitseret det, længe før Otto Kirchheimer formulerede sine teser om »catch-all«-partiet som den nye tids parti?

Til de de-stabiliserende demografiske og klassemæssige forandringer – herunder den store forandring, der bestod i skabelsen af en stærkt voksende gruppe af

offentligt ansatte og offentligt forsørgede – kommer en række andre forhold, der fortjener at blive trukket frem, fordi de måske er nok så vigtige, når det drejer sig om at forklare den stadigt igangværende erosion af partisystemets folkelige fundament.

Man må her ikke undervurdere betydningen af kommunalreformen i 1970 og den dertil knyttede reform af valgmoden. Gennem denne reformlovgivning blev mange gamle sociale netværk – vistnok utilsigtet – nedbrudt til fordel for en angiveligt mere effektiv, men nok også mere bureaukratisk, samfundsorganisation. Vilkaere for politisk mobilisering og socialisering blev hermed også væsentligt ændret. Samtidig blev uforudsigeligheden i kandidatopstilling og personvalg grundlagt ved den lejlighed. Det var lige præcis i årene omkring 1970, at det blev svært for partiorganisationerne at finde ud af, dels hvorledes de skulle forholde sig med hensyn til rekruttering af nye politiske emner og nye ledere. Det var også i årene op til 1970, at det klassiske massepartis store førstegenerationer forlod det politiske liv, og hvor for eksempel Socialdemokratiet langsomt måtte erkende, at organisationens medlemsskare ikke alene gennemsnitligt blev ældre og ældre, men også tenderede til at mindskes som følge af ubalancen mellem den betragtelige afgang af ældre medlemmer og den svindende tilgang af unge. Man afholdt »fornyelsesdebatter«, og ikke så få unge ambitiøse kandidater så deres chance til at springe nogle trin over på den traditionelle karrierestige.

Paradoksalt nok førte kommunalreformen også til, at landspartierne trængte frem som en politisk magtfaktor i en række områder uden for byerne, hvor borgerne hidtil ikke havde organiseret sig partipolitisk ved kommunalvalgene. Men denne »partikolonisering« af kommunerne resulterede ikke i en folkelig renaissance for samme partier. Ungdomsoprør og kvindernes politiske mobilisering var paradoksalt nok også medvirkende til at fremskynde forfaldsprocesserne i det klassiske partisystem. De unge, og her især de unge under uddannelse, vendte sig næsten *en bloc* fra de etablerede partier. En hel generation af politisk energi og dynamik blev på den måde delvis kanaliseret uden om de dominerende politiske partier. Meget mere glæde fik partierne ikke af kvindeoprøret. For eksempel var et af de første ofre for dette og for kvindernes indmarch på arbejdsmarkedet de traditionelle socialdemokratiske kvindeorganisationer og andre af de folkelige former, hvorigennem husmødre havde været aktive socialt såvel som politisk. Intet blivende nyt blev sat i stedet.

Den vigtigste af de nedbrydende faktorer er dog nok at finde i udviklingen i mediestrukturen. Det første store tab for partierne skete i århundredets tredje fjerdedel. I de år brød det klassiske »fire-blad-system« sammen med alt, hvad det betød i retning af svækkelse af partiernes kontrol med den politiske dagsorden, ikke mindst i landets provinsbyer. Det blev mange steder vanskeligt for partiorganisationerne at nå ud til vælgerne med præcise, lokalt afstemte, budskaber. Nogetlunde samtidig fandt gennembruddet sted for de nationale elektroniske medier og her specielt fjernsynet, der i løbet af få år blev den vigtigste dagsordensættende institution. Endnu vigtigere var det måske, at fjernsynet kom til at fortrænge meget af det folkelige foreningsliv, herunder det, der fandt sted i partiforeningerne. Hvem gad høre den lokale folketingskandidat fortælle om politikken på

Christiansborg, når TV-Aktuelt og TV-Avis kunne gøre det på en mere professionel, mere spændende og samtidig for partimedlem og vælger mindre forpligtende måde? Partierne valgte selv at aktivere vælgerne gennem de nye medier og at nøjedes med at sætte mobiliseringsindsatsen ind under valgkampene. Mindretalsparlamentarismens vilkår gjorde iøvrigt bindende målformuleringer og programmatisk manifestationer mindre hensigtsmæssige i forhold til den brede offentlighed.

I den mere flydende politiske situation, der har udviklet sig gennem den sidste snes år, er der på et lidt mindre gennemskueligt plan sket yderligere fire vigtige ændringer i partiernes vilkår og deres måde at virke på. Alle fire ændringer har meget at gøre med den ændrede opfattelse af partiernes opgaver som legitime deltagere i den »elektorale kanal«, som det hedder på politologisk nudansk.

For det første er den politiske elite – for sådan bør man betegne vore partiers ledergrupper – blevet mere »åben« og sårbar. Det hænger sammen med den usikkerhed omkring den politiske rekruttering, der er en naturlig følge af vælgerflygtigheden og de store kønsmæssige og generationsmæssige omvæltninger. Man skal ikke overvurdere denne usikkerhed, for flere af partierne har stadig et godt greb om adgangsvejene til Christiansborg. De betydelige vælgerbevægelser skaber dog ofte problemer med at overskue situationen. Selv partiernes topfolk kommer ud for ubehagelige overraskelser. Det har også noget at gøre med, at vælgerne – og de opstillende instanser i partierne – som allerede nævnt er blevet mere bevidste om muligheden for at udskifte dårligt fungerende politikere. Man sagde i gamle dage, at der i Socialdemokratiet fandtes sikre kredse, hvor man kunne få valgt en gyngehest – og ovenikøbet få den genvalgt. Sådan er det ikke længere i nogen af partierne. Vigtigst er det, at man i dag af partiets ledelse forventer, at den »kan sælge billetter«, som det med et godt billede er blevet sagt. Den partileder, der ikke kan skaffe vælgerfremgang, kan ikke leve længe i en tid, der præges af vælgerflygtighed og mandat-ustabilitet. Selv i Socialdemokratiet er partilederen ikke længere sikker på at dø i embedet. De sociale sikkerhedsnet, som det respektable parti i ældre tid kunne udspænde under de faldne politikere, er i dag i betydeligt omfang overgået til de sociale myndigheder, og som en bivirkning heraf er politikerens binding til partiet nok blevet løsnet på et væsentligt punkt.

Den anden vigtige ændring, der er sket, består i, at partierne efterhånden er opført med at praktisere tidligere tiders åbenlyse og bastante interessevaretagelse. Man er på den store brede midte i dansk politik endt som »følkepartier«. Det politiske marked er – sagde Otto Kirchheimer for snart mange år siden – på vej til at ligne markedet for konsumvarer, hvor producenterne som bekendt ofte falbyder stort set identiske varer, der kun adskiller sig mht. hvor tiltrækkende emballagen er (Kirchheimer, 1966). Specifik interessevaretagelse giver man sig selvfølgelig stadig af med, men ligesom i folkestyrets barndom taler man ikke længere så højt om det.

I partiernes landsorganisationer, kan en tredje udvikling iagttages. De »nye« partier fra SF og fremefter har fra starten kun en ganske spinkel medlemsorganisation. En folkelig forankring er ikke noget, man higer efter. Der er for det meste tale om små, ret så sekteriske, organisationer af militante vælgere. Fremskridts-

partiet startede sågar ud på den politiske løbebane med en voldsom kritik af »gammelpartiernes« traditionelle medlemsbaserede partiorganisationer. De fire »gamle« partier er imidlertid i løbet af den sidste snes år mere og mere kommet til at ligne de nyere partier i den henseende, at medlemsskaren er skrumpet og skrumpet. De tidligere så slagkraftige landsorganisationer er nu kun blege skygger af sig selv, selv om de bevarer massepartiets institutioner og rituelle handlinger.

De hensygnende partiorganisationer afstedkommer en fjerde – i legitimerings-optik yderst alvorlig – udvikling, der først er ved at gå igang, og som derfor ikke syner så meget endnu. Landsorganisationernes virksomhed i forbindelse med programformulering og kandidatopstilling bliver i stigende grad til ikke bare rituelle, men i stigende grad også illegitime handlinger. Landsorganisationernes holdninger, som de kommer frem på de årlige landsmøder, er i adskillige undersøgelser blevet vist at ligge ganske langt fra såvel vælgernes som de valgte. En landsmødevedtagelse kan ikke i længden påberåbe sig en folkelig gyldighed, når den hidrører fra et lille og nok så skævt udsnit af partiets vælgere. Ej heller kan en kandidatopstilling, der er foretaget af et ganske lille mindretal af medlemmerne, som igen udgør et i egentlig forstand forsvindende mindretal af vælgerne, i længden opfattes som demokratisk gyldig.

Dagens spørgsmål

De foregående sider vil mange nok betegne som en lidt sørgelig historie. Mangan partisekretær vil sikkert også bedyre, at det slet ikke står så dårligt til, og at den triste udvikling i medlemstallene lige har vendt sig til det bedre. Om ikke andet har man smukke planer om en ny statsfinansieret hvervekampagne. Sådan bør de også sige, for i organisationsteorien er det en gængs iagttagelse, at hensygnende virksomheders og organisationers ledelser i lange perioder forud for den endelige krise just nægter at se i øjnene, at deres organisation har problemer.

Der er behov for en principiel, såvel som en praktisk, diskussion af partiernes opgaver i fremtiden. Og der er behov for, at man i de partier, der ønsker at være med i konkurrencen også om 10-20 år, seriøst diskuterer de strategiske spørgsmål. Det klassiske partisystem med dets enkle svar på de enkle spørgsmål er nemlig væk for altid. De, der drømmer om at få det tilbage, ville blive skuffet, for der ville blive tale om en genoplivelse af gamle former uden indhold. Derfor virker også de desparate forsøg på at skaffe partierne flere medlemmer som noget ret patetisk. Hvad skal et parti med så mange medlemmer? Er de overhovedet nødvendige i en tid, hvor partiernes virksomhed i stigende grad finansieres over skattebilletten, og hvor partiet ikke længere på samme måde har brug for aktivister til praktiske gøremål? Er en landsorganisation ikke en klods om benet i mindretalsparlamentarismens æra?

Når partiernes vilkår forandrer sig, vil deres strategier blive tvunget til at omdefinere partiets opgaver. I hvilken retning? Mit bud vil – kort fortalt – være at partierne vil fortsætte den hidtidige tendens bort fra at være masse- og klassepartier. De bliver i stedet til *mediepartier*, for nu at hæfte en klichéagtig betegnelse på dem. De vil blive til løse rammeorganisationer med en lav prioritering af med-

lemsplejen, men til gengæld med en professionel ledelse i spidsen for en markedsorienteret »salgs«-organisation, der især aktiveres ved valg og folkeafstemninger, og som i de mellemliggende perioder mere fungerer som tænketank og uddannelsesinstitution for fremtidens politiske ledere. Det vil ikke længere økonomisk eller på anden vis kunne betale sig at opretholde en medlemsorienteret organisation, for partiets vælgere og sympatisører vil kunne kontaktes mere effektivt og samtidig passende selektivt ved hjælp af de nye medier og budskabstyper. Interessevaretagelse i den gammeldags forstand vil man lade de egentlige interesseorganisationer om. De gør det også meget bedre. Programmer og ideologiske manifeste vil blive oplevet som snærende bånd, som partierne vil undgå. »Ideologi er noget bras«, kom en dansk statsminister for skade at sige for nogle år siden. En af hans forgængere, som også tænkte højt, formulerede en anden fremtidsrettet maksime, da han lod omverdenen forstå, »at man har et standpunkt til man ta'r et nyt«. Mon ikke begge politiske ledere blot var lidt forud for deres tid, da de lod disse bemærkninger smutte over tændernes gærde?

Det vil være de antalsmæssigt begrænsede professionelle partiledelser, der i samspil med medieverdenens professionelle vil fastsætte den politiske dagsorden. Gennem et strategisk valg af kommunikationskanaler vil man efter behov kunne henvende sig til et skiftende publikum. Det vil også være denne snævre partiledelse, der gennem kontrol med driften af partiets uddannelsesprogram får mulighed for at optræne og udvælge de fremtidige ledere på forskelligt niveau. Man kan sagtens i en stramt opbygget, markedsorienteret partiorganisation skabe attraktive karrieremuligheder, også uden at karrieren nødvendigvis skal ende på en ministertaburet. Moderne lederudvælgelsesmetoder er endelig også langt mere effektive end den form for udvælgelse, der var indbygget i en tidligere tids langsommelige karrierevej.

Er det billede, der her er blevet opridset, et rent fantasifoster, der aldrig vil blive realiseret? Mange af partiernes folk vil sikkert på strudsemaner foretrække at svare ja på spørgsmålet. Er man imidlertid usikker eller måske endda åben over for denne fremtidsmulighed, må man gøre op med sig selv, om der er tale om en fremtid, der kan og bør undgås? Eller om der er tale om en tendens, som vil sætte sig igennem som en teknologisk, økonomisk og politisk nødvendighed? Læseren må selv gå videre i tankerækken!

Note

Dele af tankerne og formuleringerne i denne artikel vil kunne genfindes i forfatterens bidrag til *Vartovbogen 1989* med titlen »Partierne mellem det 19. og det 21. århundrede«.

Litteratur

- Allardt, Erik (1989). »Vi trenger nye fag og nye institusjoner«, i *Stimuli - Informasjon fra RSF - Rådet for samfunnsvitenskaplig forskning*, nr. 2, juni 1989, p.6.
- Almond, Gabriel A. (1973). »Approaches to Developmental Causation«, pp. 1-42, i Gabriel A. Almond et al. (eds.) *Crisis, Choice, and Change: Historical Studies of Political Development*, Boston: Little, Brown and Company.
- Bendix, Per (1974). »Valget som en politiker ser det«, pp. 9-24, i Oluf Bohn (red.) *Decembervalget 1973*, København: Schultz.
- Beyme, Klaus von (1985). *Political Parties in Western Democracies*, Aldershot: Gower.
- Dybdahl, Vagn (1969). *Partier og erhverv. Studier i partiorganisation og byerhvervenes politiske aktivitet 1880-1913*, Aarhus: Universitetsforlaget.
- Daalder, Hans & Peter Mair (eds.) (1983). *Western European Party Systems: Continuity and Change*, London: Sage Publications.
- Elklit, Jørgen (1988). *Fra åben til hemmelig afstemning. Aspekter af et partisystems udvikling*, Aarhus: Forlaget Politica.
- King, Anthony (1969). »Political Parties in Western Democracies: Some Sceptical Reflections«, *Polity* vol. 2, no. 2, pp. 111-41.
- Kirchheimer, Otto (1966). »The Transformation of the Western European Party Systems«, pp. 177-200, i Joseph LaPalombara & Myron Weiner (eds.) *Political Parties and Political Development*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- LaPalombara, Joseph & Myron Weiner (eds.) (1966). *Political Parties and Political Development*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Larsen, Knud (1979). »Venstreorganisationerne 1866-1929«, pp. 35-77, i Kurt Sørensen (red.), *Venstre 50 år for folkestyret*, København: Forlaget Liberal.
- Lipset, Seymour M. & Stein Rokkan (eds.) (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, New York: The Free Press.
- Macridis, Roy C. (1967). »Introduction: The History, Functions, and Typology of Parties«, pp. 9-23, i Roy Macridis (ed.), *Political Parties. Contemporary Trends and Ideas*, New York: Harper & Row, Publishers.
- Meisel, John (1989). *Dysfunctions of Canadian Parties: An Exploratory Mapping*. Unpublished paper prepared for the First Annual Workshop, Work Group on Elections and Parties, Committee on Political Sociology, IPSA/ISA. FNSP, Paris, April 10-12, 1989.
- Meyer, Poul (1965). *Politiske partier*, København: Arnold Busck.
- Panbianco, Angelo (1988). *Political Parties: Organization & Power*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, Mogens N. (1987). »The Danish 'Working Multiparty System': Breakdown or Adaptation?«, pp. 1-60, i Hans Daalder (ed.) *Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, The Netherlands, and Belgium*, London: Frances Pinter (Publishers).
- Sartori, Giovanni (1976). *Parties and party systems. A framework for analysis*, vol. 1, Cambridge: Cambridge University Press.
- Thorsen, Svend (1949). *Danmarks Rigsdag*, København: Fremad.
- Wiesendahl, E. (1980). *Parteien und Demokratie. Eine soziologische Analyse paradigmatischer Ansätze der Parteienforschung*, Opladen: Leske.